

Mira Ilijanić:

PRILOG ISTRAŽIVANJU HISTORIJSKO - URBANISTIČKE DOKUMENTACIJE VARAŽDINA

Historijsko-urbanistička dokumentacija jednog tako starog grada kao što je Varaždin dugotrajan je i složen zadatak, ovisan ne samo o istraživanju sačuvanih arhitektonskih elemenata iz ranijih razdoblja na suvremenim građevnim objektima koji su stoljećima doživljavali razne stilske preinake nego i o studiju historijsko-urbanističke situacije niza srednjoevropskih gradova koji su se formirali pod sličnim historijskim uvjetima, a napose o arhivskim često vrlo oskudnim podacima. Prilikom kupoprodaje spominju se doduše i vlasnici susjednih kuća, ali vrlo rijetko, tako da bi točna lokacija objekta bila apsolutno moguća. Neke je međutim situacije ipak bilo moguće i u ranijim stoljećima odrediti ili naslutiti pa ćemo pokušati nastaviti na poznatu nam urbanističku konstelaciju grada u 16. stoljeću.¹ Neke će nam, zasada poznate i pristupačne² podloge iz 17. stoljeća, potvrditi ranije pretpostavke, a neke će ih i korigirati.

Osnovne linije varaždinskih utvrđenja zacrtane prilikom zamašnih radova u 16. stoljeću nisu se ni u 17. vijeku bitno izmijenile izuzev nužnih popravaka potrebnih za održavanje. Varaždin, barem koliko je to poznato unatrag prošlih stotinu godina, nije bio bitno ugrožen turskim napadima. Tvrđa je bila samo veliki arsenal oružja i magazin hrane za ostale ugrožene tvrđave i kastele u Slavoniji.

Polovicom 17. stoljeća, upravo iza godine 1660, Turci se ponovno spremaju na Štajersku, a carske trupe vrše koncentraciju na području Međimurja i jugoistočne Štajerske. Ove će pripreme s jedne i s druge strane kulminirati u bitci kod St. Gotthard-Mogersdorfa godine 1664. koja predstavlja prijelom u ratnoj sreći Turaka. Tom prilikom turske su se čete kretale Panonskom nizinom između Blatnog jezera i Drave, a carske sa Montecuccolijem i de Souchom na čelu išle su iz Međimurja prema sjeveru da bi se s Turcima srazile između Mogersdorfa i Fürstenfelda.³ Peball na skici karte tog bojišta ucrtava s ove strane Drave samo Koprivnicu i Varaždin. Ovaj posljednji označava kao tursku tvrđavu, no u tekstu se uopće na ovo područje ne osvrće. Nije poznato čime opravdava ovo označavanje, a nisu dosada poznati ni bilo koji drugi dokumenti koji bi to potvrdili.

Carski inženjer Martin Stier, koji je slao izvještaje o mnogim graničnim tvrđavama, upravo u to doba 1660—1664. godine napravio je izvještaj i o izgledu i stanju Varaždina spominjući usput da je Varaždin izdržao opsadu pa bi trebalo izvršiti obnovu te tvrđe jer to ponovno u sadanjem stanju ne bi više mogla izdržati. Nije li se možda radilo o manjim turskim četama koje krećući se postrance od glavnine prelaze Dravu i uznemiraju mjesta s ove strane?

1. Mira Ilijanić: Prilog historijskoj urbanističkoj dokumentaciji Varaždina od postanka do 16. stoljeća. Peristil, zbornik radova za povijest umjetnosti br. 6—7 1963/1964 str. 23—28.

2. Koristila sam samo dva gradska zapisnika iz 17. stoljeća koje mi je Historijski arhiv Varaždin stavio na raspoloženje na čemu na ovom mjestu izražavam svoju zahvalnost. Ne isključujem mogućnost da ima još dokumenata u kojima bi se moglo naći korisnih podataka.

3. Staatsarchivar Dr Kurt Peball: Die Schlacht bei St. Gotthard — Mogersdorf 1664. Militärhistorische Schriftreihe. Heft 1.

Pitanje da li je Varaždin u to doba bio zauzet ili samo podsjedan, svakako ovim nije riješeno, već ostaje otvoren problem za daljnja istraživanja.

Martin Stier uz svoj izvještaj prilaže i dva tlocrta varaždinske tvrđe. Prvi, obuhvatajući sve objekte plemićke tvrđave koja još imade prolaz s kulom na sjeverni bedem, varoška utvrđenja označava samo u vanjskom pojasu sa revelinom pred južnim varoškim vratima. Ovaj je tlocrt Stier⁴ (Sl. 10) vjerojatno radio prema jednom ranijem jer imade još sasvim renesansnu koncepciju. Drugi (Sl. 11) tlocrt bliži je stvarnom stanju pa vjerojatno i ilustrira Stierov tekst, iako treba kombinirati oba jer Stier u tekstu preporučuje revelin koji međutim u drugom planu ne ucrtava. Popratni tekst je opširan i sadrži savjete za popravak i obnovu utvrđenja u osam točaka a pisan je baroknim kompliciranim jezikom. Stier kritizira prijašnje graditelje i daje prijedlog za jače osiguranje cijelog tvrđavnog kompleksa. Zemljani bedemi su na mnogo mjesta urušeni pa ih treba popraviti a grabe iščistiti da voda može bolje cirkulirati. U tu svrhu predlaže bolju izgradnju i osiguranje dovoda vode iz obližnjeg dravskog rukava i zaštitne mjere prilikom jačeg porasta vode. Na bedemima treba izgraditi prsobrane i stradu copertu, a kurtine između ugaonih kula, u manjim razmacima, pojačati polukulama jer su dosadanji razmaci preveliki. Ovaj drugi Stierov plan ima još jedan važan podatak. Iako samo u silueti, na njemu se vidi da je već u to doba oko cijele tvrđave bila formirana prometnica na koju su se vezale ulice varaždinskih predgrađa spominjanih već u 15. i 16. stoljeću. Smjer ovih ulica gotovo se u potpunosti poklapa sa suvremenim rasterom.

Iz 17. stoljeća sačuvana je i jedna veduta Varaždina iz godine 1621. izrađena od Severina Roter⁵ a prihvaća i crta je s neznatnim izmjenama i Martin Stier.⁶ Na toj veduti prikazana je jezgra Varaždina sa zapadne strane. Ispred bedema autor je smjestio nekoliko majura, vrtova i gospodarskih zgrada kakove su običavali imati varaždinski građani izvan gradskih zidina. Na veduti je prikazana zapadna strana varoških utvrđenja s feudalnom tvrđom lijevo u sjeverozapadnom uglu, dok se desno nalazi četverokutna kula donjih južnih gradskih vratiju. Na donjem dijelu kurtine razabiremo i dvije polukule smještene blizu jedna do druge, dok je veći dio zida prema plemićkoj tvrđi prazan. Nije jasno misli li Stier na ovaj dio zida kad preporučuje gušći raspored polukula na kurtinama varoških zidina. Na tlocrtu br. 2 on ovdje ucrtava opet samo dvije polukule, ali u jednakim razmacima, dok jednu polukulu smještava između južnih vratiju i jugoistočnog ugaonog utvrđenja. Zasada nema dokumentacije da li je bilo šta mijenjano na varaždinskom tvrđavnom kompleksu prema Stierovim savjetima. Obje poznate vedute iz 18. stoljeća pokazuju uglavnom stanje utvrda kako je ono prikazano na Roterovoj veduti 1621. g. i Stierovom planu br. 2. Na obim Stierovim tlocrtima ucrtan je u graničnim spisima mnogo spominjani Proviantsmagazin ispred ulazne kule stražarnice, odnosno ispred mosta koji iz varoši vodi u Stari grad. Taj je Proviantsmagazin srušen polovicom 18. stoljeća.

Roterova veduta ukazuje i na interesantne detalje unutrašnjeg grada. (Sl. 12) Masivni toranj s kapom i lanternom pomalo čudesnih oblika (djelomično možda i

4. Kriegsarchiv. Wien. Kartographische Sammlung. Uz knjižicu u kojoj Stier opisuje tvrđave priložena su i oba tlocrta.

5. Original Roterove vedute nalazi se u Nacionalnoj biblioteci u Beču. Kopiju mi je ljubazno ustupio Jugoslavenski institut za zaštitu spomenika kulture Beograd.

6. Stierova varijanta Roterove vedute nalazi se u kartografskoj zbirci Ratnog arhiva u Beču. Jednu varijantu ove vedute u tehničar crteža tušem posjeduje i Gradski muzej Varaždin.

rezultat fantazije crtača) gledan iz ove perspektive sigurno je toranj gradske vijećnice. Interesantan je jedan zapis u gradskom protokolu 22. 10. 1623.⁷ Trgovac Jakob Solar za uslugu učinjenu mu po općinskoj upravi obećaje dati napraviti u vrijednosti od 20 ug. forinti prikladnu jabuku »vulgo gomb« za novi gradski toranj. Kako je Varaždin ne dugo prije toga pretrpio jedan od tada vrlo čestih požara, vjerojatno je toranj stradao tom prilikom i dobio ranobaroknu kapu kako je vidimo na Roterovoj veduti, a Solar daje napraviti »gomb« dvije godine kasnije 1623. Na veduti se jasno vidi i veliki sat na tornju pa će se regist iz 1656. g. koji citira prof. Wissert⁸ »kupil szem seleza na czager turna pri varoških hisah« sigurno odnositi na taj toranj. Desno u blizini donjih vratiju diže se toranj župne crkve, dok se u središtu vedute masom svoga krova nazire franjevačka crkva. Tornja nema. Taj se podatak poklapa i s mišljenjem prof. Filića koji kaže da je kompleks franjevačkog samostana s crkvom izgorio u velikom požaru 1582. Novi samostan i crkva grade se od temelja 1617. g., a zvonik je završen tek 1641.⁹ g. pa je razumljivo da ga na ovom crtežu iz 1621. ne vidimo.

Na toj se Roterovoj veduti vidi da je izgrađena gotovo cijela jezgra unutar zidina, no osim ovih nekoliko spomenutih objekata druge je zgrade nemoguće ubicirati. Iz zapisnika se razabire da tu i tamo još imade slobodnih prostora i vrtova, ali vrlo malo. Veći dio kupoprodajnih ugovora odnosi se na predgrađa koja smo susretali već i u ranijim stoljećima. To su: Dugi konec, platea S. Viti, platea Milicky, Slopanec, Novaki, Ciglencečki, Dravički i Brodovski konec, vicus seu platea Bolfank, Pocklečane i vicus Rogoznica, te platea Cargovec.¹⁰

U unutarnjem gradu nastaje u 17. stoljeću kompleks isusovačkih zgrada donacijom obitelji Drašković i još nekih članova plemićkih porodica. Od zgrade isusovačke gimnazije, koja je u prvoj redakciji drvena, a izgorjela je godine 1648. pa se ponovno kasnije diže kao zidanica, preko crkve i samostana do jednostavne, ali u svojoj masi monumentalne zgrade sjemeništa tzv. Zakmardijeve palače sva su ova zdanja završena uglavnom — izuzev nekih detalja — do devedesetih godina 17. stoljeća.¹¹ Gradili su uglavnom ptujski majstori.

Od sakralnih objekata nastaje uz ambulatnu prometnicu izvan zidina u 17. stoljeću (1669) lijepa barokna crkvice sv. Florijana, a na kraju Novaka — Optujске ulice zavjetna kapelica sv. Fabijana i Sebastijana. Zapisnik spominje 1690. g. na kraju Dugog konca i »capelu S. Rochi« koju naziva »antiquom«.¹² Građevni kompleks kapucina situiran između Miličkog konca i Vidovskog trga zamišljen krajem 17. stoljeća gradnjom ulazi već u 18. vijek.

Već u 16. stoljeću često se spominje »forum ciuitatis«. Na njemu se nalazi gradska vijećnica i još poneka kamena kuća uglednijeg varaždinskog građanina. Zapisnici 17. stoljeća lociraju već mnogo više kuća »in foro ciuitatis«, no točni njihov položaj vrlo je teško utvrditi isto tako kao što postoji opravdana sumnja da se je glavnim gradskim trgom smatrao i dobar dio današnjeg Adžijinog trga.

Već u 16. stoljeću saznajemo da je na trgu imao kamenu kuću Vuk Vragović.¹³ To govore i zapisnici 17. stoljeća. Godine 1616. spominje se i »domus ciullis mu-

7. HAV. Zapisnik kr. sl. grada Varaždina, godina 1606. i dalje.

8. Adolf Wissert: Bilješke o nekim varaždinskim kućama. Spomenica Gradskog muzeja 1935. str. 32.

9. Krešimir Filić: Franjevci u Varaždinu. Varaždin. 1944. str. 27.

10. HAV. Zapisnik kr. sl. grada Varaždina. Godina 1606. i dalje.

11. Dr. Rudolf Horvat: Povijest grada Varaždina. Rukopis u Gradskom muzeju Varaždin.

12. HAV. Zapisnik kr. sl. grada Varaždin 1606. i dalje.

13. HAV. Prothocollum magistratuale liberae ac regiae ciuitatis varasdiensis 1592—1602.

rata« Nikole Ivana i Jurja Draškovića.¹⁴ Iste godine protestira Ivan Vragović protiv Eve Ištvanfi, udove Ivana Draškovića Trakošćanskog, te njihovih sinova Nikole, Ivana i Jurja zbog zidane kuće u Varaždinu, a godine 1617. pokreće se spor Ivana Vragovića i Nikole Draškovića zbog te zidane kuće.¹⁵ Godine 1622. susrećemo se s istim problemom:¹⁶ Nikola, Ivan i Juraj Drašković od Trakošćana protestiraju protiv Ivana Vragovića od Maruševca zbog toga što ovaj želi otuđiti kamenu kuću koju je u Varaždinu sazidao Vuk Vragović. Draškovići su čini se svakako htjeli doći u posjed Vragovićeve kuće, koja je možda bila do njihove, pa su nastojali osujetiti prodaju nekoj drugoj osobi. Spor se rješava godine 1630. kada Ivan Vragović i žena mu Ana sa sinovima i kćerima Petra Vuka Vragovića prodaju svoju zidanu kuću Ivanu Draškoviću Trakošćanskom i ženi mu Barbari Thurzo. Tom se prilikom kuća i поближе locira a spominju se i susjedi. Vragović kaže da prodaje »domum lapideam muratam cum fundo et tota amplitudine eisdem, omnino intra moenia et in facie fori huius ciuitatis inter domos a septentrione haeredum Thomae Hudych a meridie fundum haeredum Thomae Šiprak pro mille et centum florenis rhenensium et vno vaso vini continentem cubulos viginti«¹⁷ Draškovići dakle ne samo da su imali početkom 17. stoljeća, a vjerojatno i ranije, kamenu kuću u Varaždinu, nego sada kupuju i Vragovićevu koja je, sudeći po cijeni koju su za nju platili, morala biti značajna građevina. Jedan list uložen u zapisnik 17. stoljeća datiran 1701. g., kaže da gradski notar Juraj Cinderei raspravlja s Ivanom Draškovićem i ženom mu Marijom Magdalenom Nadaždi u njihovoj kući o fundusu kraj njegovih štala a preko puta crkve isusovaca.¹⁸ Da li je to onaj 1630. spominjani fundus nasljednika Tome Šipraka koji se nalazio južno od kuće? Nesumnjivo da se ovdje već radi o poznatom nam položaju palače Drašković danas na Trgu narodnih heroja koja je možda sizala već do ugla, ali nije još imala prigradeni trakt u Ulici I. L. Ribara.

Osim upravo spomenute kuće Drašković i gradske vijećnice, koja je odavno na gradskom trgu, naići ćemo na priličan broj kuća koje se nalaze »in foro ciuitatis«, no njih je prilično teško locirati. Za one čiji se susjedi spominju sjeverno i južno pokušat ćemo pretpostaviti da su se nizale lijevo i desno od vijećnice, dakle na istočnoj i zapadnoj strani trga. Zgrade kojima se susjedi navode zapadno i istočno morale su biti bilo na južnoj strani trga, bilo na današnjem Adžijinom trgu.

Još krajem 16. stoljeća kupio je trgovac Ivan Staudinger od nasljednika Petra zlatara Šambara zidanu kuću na trgu, a nalazila se kraj kuće obitelji Kuškoci. Godine 1634. on tu obnovljenu kuću prodaje podžupanu županije zagrebačke Jurju Petričeviću za 1600 rajnskih forinti, svaki forint po 80 denara.¹⁹ Sjeverno je Leonard Eberle, a južno Elizabeta Palfi udova Kuškoci. Još 1617. braća Martin i Ivan Kuškoci pogađaju se s majstorima za popravak krova na očinskoj zidanoj kući jer je stradao od požara. Godine 1621. Martin Kuškoci više nije na

14. HAV. Zapisnik kr. sl. grada Varaždina 1606. i dalje f. 15.

15. Op. c. f. 55.

16. Op. c. f. 415.

17. Op. c. f. 80.

18. Op. c.

19. Op. c. f. 129.

životu, a njegova udova Doroteja Toplicaj protestira zbog gradnje kuće na njenom fundusu spominjući da je Staudinger sjeverno, a Ivan Rukel južno.²⁰ Ona ponovno protestira četiri godine kasnije protiv svog šogora Ivana Kuškoci u ime svoje i svoje djece naglasivši da se radi o kući »in publico foro« a navađa opet iste susjede. Godine 1626. ona opet protestira protiv svoje šogorice Elizabete Palfi — Kuškoci jer je sazidala kuću na tom mjestu. Kuća braće Kuškoci mora da je imala vrt, odnosno slobodno zemljište, što nije bila rijetkost u to doba pa se dvije udovice spore u diobi za zemljište na kojem si je jedna od njih, čini se, sazidala novi dom. U ovom je sporu za nas bitno da su i zgrada Staudinger i ona obitelji Kuškoci (odnosno dvije kuće udovica Kuškoci) bile susjedne na glavnom trgu.

Iz protesta Doroteje Toplicaj-Kuškoci razabiremo da je južno od njenog posjeda kuća Ivana Rukela. Još u 16. st. imao je kamenu kuću na trgu literat i gradski sudac Blaž Škrinjarić. Iza njegove smrti tu kuću kupuje Ivan Rukel. Sjeverno je Ana Kuškoci sa sinovima Martinom i Ivanom, a južno Petar Fortuna. Početkom 17. stoljeća nekolicina varaždinskih građana protestira protiv Ivana Rukela jer želi otuđiti zidanu kamenu kuću »in publico foro« koju posjeduje sa ženom Katarinom Toplicaj spominjući iste susjede.²¹ Devet godina kasnije 1628. nasljednici obitelji Fortuna prodaju svoju zidanu kuću Ivanu Antoloviću za 300 ugarskih forinti.²² Sjeverno se nalaze nasljednici Ivana Rukela, a južno Andrea de Rudellis. Ti se Antolovići, odnosno Antilovići, spominju već krajem 16. stoljeća kada zalažu svoj dućan na glavnom varaždinskom trgu trgovcu Vincencu Pergeru. — Prema gore navedenim vlasnicima može se zaključiti da su njihove kuće bile jedna do druge u nizu od Leonarda Eberle-a koji je bio najsjeverniji do Rudellisa. Ako i pretpostavimo da kuće u to doba nisu bile osobito velike, ipak je niz od šest kuća zauzimao dobar dio jedne strane ovog izduljenog pačetrovinstog trga, a kako se nigdje kao susjedi ne spominju ni Draškovići ni Vragovići, mogli bismo zaključiti da se radi o zapadnoj strani.

Na donjem dijelu istočne strane trga imali su svoju veliku kuću, kako je već utvrđeno, članovi obitelji Drašković koji su u svoj posjed uklopili i kamenu kuću nasljednika Vragović de Maruševac. Godine 1623. Ivan Jančić de Alsolyndva i kći mu Eva prodaju svoju kuću u gradu Andriji Miklečiću. Južno su nasljednici obitelji Vragović, a sjeverno Jakob Solar.²³ Po ovom bismo mogli naslutiti da je Miklečić kupio prvu kuću na istočnoj strani trga do Vragovića, odnosno kasnije Draškovića, a sjeverno od njega je treći po redu trgovac Solar. U zapisniku se spominje još pet vlasnika na trgu čiji su posjedi orjentirani sjever-jug, no nije sasvim jasno o kojoj se strani trga radi. Gašpar Mikefalvaj godine 1619. prodaje zemljište uz svoj posjed čičmaru Jurju Fodoru za 120 ugarskih forinti. Sjeverno su nasljednici Tome Šipraka, a južno jurat Juraj Glogovec.²⁴ Godine 1630. isti Juraj Fodor protestira protiv Jurja Benčetić jer je na njegovom zemljištu na trgu pored kuće Jurja Glogovca sagradio kuću. Toma Šiprak je bio rođak Ivana Pergošića poznatog varaždinskog književnika u 16. stoljeću. Od nje ga on je naslijedio kamenu kuću koja nije bila završena i još neke zgrade na-

20. Op. c. f. 640, 663, 806, 494.

21. Op. c. f. 549.

22. Op. c. f. 872.

23. Op. c. f. 674—675.

24. Op. c. f. 622.

pravljene iz kamena. Još krajem 16. stoljeća prodao je tu kuću trgovcu Leonardu Gonanu. Nije sasvim jasno radi li se o tom posjedu kada zapisnik 1619. govori o nasljednicima Tome Šipraka. Prigodom te prodaje zapisnik kaže da je istočno Sigismund Palfi.²⁵ Ako pretpostavimo da je kuća Pergošić-Šiprak — koja je sigurno bila na trgu — prva, odnosno najsjevernija na istočnoj strani, onda je Sigismund Palfi morao biti tamo gdje danas već počinje Kukuljevićeva ulica.

Sigismund Palfi bio je u službi bivše slavonske granice, u čijim se aktima mnogo spominje, ali nije poznato koja mu je bila funkcija. Godine 1591. štajerski staleži votiraju 200 forinti za popravak njegove kuće napominjući da je ona koštala 600 forinti. Nakon požara treba tu kuću popraviti i sazidati još jednu sobu, a to može napraviti zidar Joannes Kumersee.²⁶ Kumerse je poznati varaždinski graditelj potomak talijanskih arhitekata de Lalirove škole (Giovanni da Como) koji je postao varaždinskim građaninom i umro u Varaždinu na prijelomu u 17. stoljeće. Radi li se kod tog popravka upravo o toj kući uz Pergošića, odnosno Šipraka, ili o onoj u blizini franjevačkog samostana jer se Sigismund Palfi spominje na dva mjesta u gradu, ne može se tačno utvrditi. Možda je jedna kuća bila njegovo vlasništvo, a druga štajerskih staleža jer oni i daju sredstva za njenu izgradnju.

Godine 1643. prodaje se kuća Leonarda Eberle za 300 rajnskih forinti jer je zadužena.²⁷ Zapis kaže da su južno nasljednici Staudinger. To bi bila ona kuća Eberle koji smo locirali najsjevernije u nizu vlasnika pretpostavivši da je na zapadnoj strani trga. Zapis dalje govori da je toj kući na sjever javna ulica. Postavlja se pitanje da li je ta kuća bila na uglu pa je nekada možda uski prolaz spajao trg sa današnjom Kranjevićevom ulicom ili se naprosto misli ulica koja je vodila k gornjim vratima — danas Gajeva.

Kamenu kuću na trgu imala je i obitelj Tolstec još u 16. stoljeću. Kada se ta kuća 1618. prodaje Gašparu Mikefalvaj, onda zapis kaže da Tolstec prodaje »domum suam ciuilem auticam in publico foro huius ciuitatis vna cum testudine cella vinaria et turri superaedificata nec non fundo«.²⁸ Tolstec je dakle imao svod — dućan na stupove, kako je to mnoga kuća tada imala u prizemlju. (kako vi su bili ti dućani lijepo se vidi na jednoj grafici grada Graca iz 18. stoljeća. Sl. 13). Zapis o prodaji Tolstecove kuće međutim ne spominje susjede pa je vrlo teško naslutiti na kojem je dijelu trga ta kuća bila. Nešto malo više svetla u taj problem unosi spomen o daljnjim kupovinama Gašpara Mikefalvaj. Iste 1618. godine kupuje on i kuću Kristofora Šavora kojemu je s istoka bio Tolstec, a sa zapada nasljednici pokojnog Sigismunda Palfi. Ako se sjetimo da je krajem 16. stoljeća Ivan Herkfy od Zajezde prodao bratu Ferdinandu kamenu kuću kojoj je istočno Ivan Patačić, južno Sigismund Palfi, a zapadno samostan sv. Ivana, onda je vjerojatno da su kuće na trgu, čiji se susjedi spominju istočno i zapadno, bile na današnjem Adžijinim trgu, tim više što je govor o samostanu franjevac. Tu je riječ i o drugoj kući Sigismunda Palfi. Nije li ona možda bila tamo negdje gdje je danas palača Patačić pored zgrada generalata koje su bile tu na južnoj strani Adžijinog trga do polovice 18. stoljeća? Zapis kaže južno, ali ne preko ulice. Poblize nam to objašnjava drugi zapis iz 1619., koji govori

25. Op. c. f. 85.

26. Steiermärkisches Landesarchiv. Militaria.

27. Zapisnik kr. sl. grada Varaždina god. 1606. i dalje f. 339.

28. Op. c. f. 517, 511, 512, 872.

da je Eva kći gore spomenutog Ferdinanda Herkfy prodala ovu očinsku kamenu kuću trgovcu Matiji Dežemaru za 1080 rajnskih forinti i crveno-crno sukнено odijelo »mantlika« zvano, ovčjim krznom oivičeno, te za zlatne čipke podvučene crvenim materijalom za jednu žensku haljinu. Sjeverno su franjevci, a južno glavna cesta.²⁹ Cesta je dakle bila tu, a Palfi je mogao biti južno, ali na njenoj drugoj strani, dakle upravo negdje u liniji generalatskih zgrada — danas zgrade bivšeg kotara na Adžijinim trgu. 1627. prodaje neki Mihajlo Srebrnik drvenu kuću u gradu Mariani Alapi de Nagykemlek udovi Petra Drašković, za 102 forinta. Kuća je »inter domos ab oriente domum ciuilem ciuitatis ab occasu vero domum comunem muratam ciuitatis existentem habitam« Mihajlo Srebrnik je znači imao kuću negdje kraj gradske vijećnice i kraj neke druge općinske kuće, vjerojatno na sjevernoj strani trga.³⁰

Godine 1635. kupili su isusovci kamenu kuću Petra Riđanca za 1000 ugarskih forinti.³¹ To je ista ona kamena kuća koju u 16. stoljeću prodaje Sara Zoltay udova Ratkaj Mirku Riđancu za 1050. ug. fr. jer se i u 16. stoljeću i 1635 g. spominje kao istočni susjed obitelj Nagy. U 16. stoljeću je zapadno obitelj Poznan a 1635. Kristijan Rues pa je ta kuća po svojoj prilici promijenila vlasnika. Kuća Riđanec bila je na mjestu gdje se kasnije gradi isusovački samostan (gornji dio) dok je kuća Rues, prije Poznan kako misli prof. Wissert, bila na istaknutom uglu na južnom dijelu trga.³² Interesantno je spomenuti da postoji zapis još iz 1617. g. da je zidanu kuću imao i Ivan Riđanec. Ta se kuća u prisustvu magistrata i protonotara Stjepana Patačića de Zajezda zbog duga prodaje Davidu Greguriću za 1216 forinti koje spomenuti Riđanec duguje Greguriću. Gregurić mu daje još 300 forinti da bi kuću imao za uvijek. S istoka je neki Kucina a sa zapada Gehlin. Radi li se o istoj kući? Obitelj Riđanec je imala više članova. Mirko Riđanec umire 1600 od kuge. Možda kuća dolazi iza toga u posjed Ivana koji je mora zbog dugova prodati a kasnije ju od Gregurića možda opet kupuje Petar Riđanec želeći imati kuću koja je i ranije bila u posjedu njegove obitelji.

Na trgu je imao zidanu kuću i Ivan Peči.³³ On ju 1626. g. prodaje Gašparu Gotalu de Gotalovec, podžupanu županije križevačke, za 1000 imperijalnih talira. Kuća ima svod — dućan. Istočno su nasljednici Stjepana Gehlin, a zapadno »via publica«. Da li je to možda današnja Gundulićeva ulica?

Krajem 17. stoljeća nailazimo na nova imena vlasnika kuća na glavnom trgu, pa iako se radi o duljem vremenskom periodu za koji nema podataka, ipak te momente treba zabilježiti.

Iz jedne parnice saznajemo da je neki Sebastijan Berger 1686. godine imao zidanu kuću susjednu i blizu gradskoj vijećnici.³⁴ Vrlo je interesantan spor koji vode susjedi Marko Proseniak i Martin Muer iste 1686. godine radi zidane kuće na trgu a bila je nekada vlasništvo Franje Majcena.³⁵ Kuća je ruševna, a osobito vijenac i stupovi, dok nekoliko kamenih stupova manjka. Ovdje nailazimo ponovno na dokaz da su kuće na trgu imale svodove na kamenim stupovima, a ispod tih

29. Op. c. f. 561.

30. Op. c. Neki listovi zapisnika naknadno umetnuti i nemaju broja.

31. Krešimir Filić: Spomenica gimnazije Varaždin 1636—1936. str. 53.

32. Adolf Wissert: Bilješke o nekim varaždinskim kućama. Spomenica varaždinskog muzeja 1935.

33. HAV. Zapisnik kr. sl. grada Varaždina godine 1606. i dalje f. 802.

34. HAV. Zapisnik kr. sl. grada Varaždina iz kraja 17. stoljeća. f. 1.

35. Op. c. f. 29.

svodova su obično bili dućani, kako ih vidimo već na spomenutoj gradačkoj grafici. Slično je morala izgledati i današnja Gundulićeva ulica koja u tradiciji još uvijek nosi naziv Dućanska ulica, a u starijim njemačkim jezikom pisanim spisima »Gewölbegasse«.³⁶ Gore spomenuti Martin Muer dalje kaže da je kuća »ab antiquo constituta« a nalazi se odmah kraj kuće Marka Proseniaka sa zapada kraj velikih njegovih vratiju.

Jedan se niz kuća spominje u unutarjerm gradu s imenima vlasnika i susjeda, no nije moguće ni naslutiti gdje su se te kuće nalazile. Neke su se prodavale za manje svote pa se vjerojatno radi o drvenim kućama ili o objektima koji su imali zidane temelje, a na njima drvenu konstrukciju. Spomenuti ipak treba nekoliko zgrada koje su označene kao kamene ili su prodane za veće svote pa se može pretpostaviti da su bile zidane. Kod njih uvijek postoji mogućnost da se do danas sačuvao neki detalj iz doba same izgradnje. Interesantne će biti i zgrade bez obzira na gore spomenute elemente ako se uz njih navodi podatak o lokaciji odnosno ulici ili cesti kraj koje su bile smještene.

Godine 1616. zapisnik citira da je Ana Körösi još 1587. g. kupila zemljište u gradu i sazidala kuću³⁷ a 1617. g. se u jednom sporu spominje »domus murata« pokojnog trgovca Vincenta Pergera. Nije jasno, međutim, da li se radi baš o istoj kući kada 1619. godine njegova udovica Ana Šambar prodaje za 185 forinti Nikoli Kutosi srebernaru kuću u gradu kojoj je sjeverno Baltazar Krznarić, a južno Juraj Blažeković jer je prema cijenama toga vremena gotovo nemoguće da je zidana kuća prodana po tako niskoj cijeni.³⁸ Možda su Pergerovi imali dvije kuće, od kojih je jedna bila zidana, a jedna drvena.

Četiri godine kasnije prodaje Baltazar Krznarić za 600 ugarskih forinti kuću u gradu trgovcu Leonardu Gonanu³⁹ kojoj je upravo ovaj Nikola Kutosi južno, a sjeverno Toma Bartolec. Protiv ove prodaje protestiraju 1625. godine Petar i Margareta Krznarić i naglašuju da je ta kuća »domus lapidea«.⁴⁰

Godine 1627. prodaje Jakob Solar kamenu kuću sa zemljištem u cijeloj širini u gradu Suzani udovi Ivana Solara Legradskog za 800 ugarskih forinti. Južno je Andrija Miklič, a sjeverno nasljednici Kristofora aurifabera (zlatara) dok Barbara Taclinica udata Lasić vodi spor oko jedne zidanice, možda obiteljske kuće ugledne varaždinske porodice Taclin, koja je još u 16. stoljeću imala u Varaždinu svoju kamenu kuću, no položaj joj se ne može odrediti.

1631. godine imadu orfani Stjepan i Adam Lobaršak zidanu kuću u gradu kojoj je južno Matija Rokočić, a sjeverno neki Korat. Iste se godine spori i Katarina Petroniak udata Vuković s Dorotejom Šupraj za zidanu kuću koja je nekad bila posjed pokojne Elizabete Petroniak a Doroteja ju je prodala za 750 ugarskih forinti Ivanu Petroviću. Južno je Andrija Mihek, a sjeverno kupac Ivan Petrović,⁴¹ gradski senator. 1642. saznajemo da je magistrat prodao »domum Flaisnerianam«⁴² no ne kaže se gdje je ona bila. Ovdje se radi o kamenoj kući koju je posjedovao još u 16. stoljeću poznati varaždinski gradski sudac Juraj Flajšman,

36. Njem. gewölb — svod znači i dućan.

37. HAV. Zapisnik kr. sl. grada Varaždina godine 1606. i dalje f. 27.

38. Op. c. f. 483.

39. Op. c. f. 668.

40. Op. c. f. 836.

41. Op. c. f. 88.

42. Op. c. f. 320.

po zanimanju graditelj, koji je u Varaždinu vršio u to doba mnoge važne funkcije i bio vrlo ugledan građanin. Kako se u to doba prodaju i mnoge zemlje i vinograd obitelji Flajšman, mora da je porodica ili izumrla ili se zadnji početak zbog nekih razloga odselio iz Varaždina.

Godine 1643. neki Nikola Čandek, senator varaždinski i tutor djevojaka Heřg, prodaje njihovu kuću Mihajlu Maltarić, za svega 94 ugarska forinta. Kuća se nalazi između Petra Jankovića i Matije Markovića »in platea maiori«.43 Prvi puta se javlja naziv »velika ulica«. Je li to možda ranije spominjana »via regalis« za koju mnogi misle da je išla od Starog grada i nastavljala se u Dugu ulicu — danas Ulicu M. Tita? Morala je to svakako biti važna gradska ulica kad je u to doba zovu velikom.

U razdoblju od 1631 — 1643. godine zapisnik navodi priličan broj kuća sa susjedima »in platea Mesznichka gassa« (Mesnichka vulicza, platea Mesnichky) koja se nalazi unutar gradskih zidina. Svi se susjedi spominju istočno i zapadno, pa je ulica morala biti i tako orjentirana. Cijene kuća su niske po čemu se može zaključiti da tu nije bilo zidanica. Kako se na jednoj karti Varaždina iz 1767. g. koja prikazuje samo unutarnji grad, vidi — a to je zabilježeno i u legendi te karte — da su na sjevernoj strani današnje Bobičeve ulice bile prislonjene uz gradski zid same mesnice, bilo bi vjerojatno da je to bila Mesnička ulica, a spomene kuće su mogle biti na južnoj strani.*

Nakon više od pedesetgodišnjeg intervala naići ćemo u sudskom zapisniku iz kraja 17. stoljeća tu i tamo na podatke o nekim varaždinskim kućama. 1689. godine vodi se spor između Ivana Karla Qualandera i Jakoba Sučića zbog fundusa koji je pored zidane kuće kraj gradskog zida, a ta je zidana kuća vlasništvo varaždinskog gradskog suca Karla Ruesza.44 Isti Karlo Ruesz tuži 1691. g. Jakoba zidara jer nije izvršio popravke na njegovoj kući koje su njih dvojica još bili pogodili godine 1674. Prof. Filić navodi45 da je kamena kuća Kristijana Ruesza bila na istaknutom uglu južne strane glavnog trga do isusovačkog samostana u prvoj polovici 17. stoljeća. Pripada li Karlo Ruesz jednoj drugoj grani te porodice ili je možda kuća na trgu tokom vremena promijenila vlasnike a Karlo si je sazidao kuću na drugom mjestu pored gradskog zida.

Na kojoj je to strani grada bilo nije danas moguće utvrditi. Iste 1691. godine spore se nasljednici Martina Najmana sa gradskim fiskom — a spor traje od 1694. g. — zbog zidane kuće u gradu koja vrijedi 1000 forinti a nalazi se »in via sancti Nicolai«.46 Kuća mora da je bila na istočnoj strani današnjeg trga Slobode negdje nasuprot župnoj crkvi sv. Nikole. Godine 1692. kupuje protonotar Ivan Plemić zidanicu s vrtom od Baltazara Selišćevića, a godine 1693. vode parnicu Ivan Kuškoci i Sigismund Serenji radi zidane kuće kraj donjih vratiju. Kuškoci tvrdi da je njegova, a Serenji ju je neodgovorno prodao carskom kapetanu Ferdinandu Ruefu.47 Ruef se međutim brani da je posjeduje već mnogo godina, a kad ju je kupovao, nitko nije protestirao. Jedan se spor isto tako vuče godinama — od 1638. do 1693. između gradskog fiska i Stjepana Perlinovića za neku »do-

43. Op. c. f. 342.

* M. Ilijanić: Historijska jezgra Varaždina prema planu iz 1767. Bulletin zavoda za likovne umjetnosti JAZU br. 1 — 2 1964.

44. Op. c. f. 136, 186.

45. Krešimir Filić: Spomenica gimnazije 1636—1936.

46. HAV. Zapisnik kr. sl. grada Varaždina iz kraja 17. st. f. 194.

47. Op. c. f. 202.

mum muratam« vrijednu 1000 rajnskih forinti. Iz popisa imovine trgovca Praunspbergera godine 1694. proizlazi da je imao »domus (!) muratam cum mobilibus« i officiu — dućan — a sve je procijenjeno na 2500 forinti.⁴⁸ Prof. Wissert misli da je kuća Praunspberger bila na mjestu palače Patačić, danas na Adžijinom trgu.⁴⁹

Krajem 17. stoljeća — godine 1698. spominje se »domus Andreae Bathyani«. Ona je vjerojatno bila na zapadnoj strani glavnog trga tamo gdje kuću obitelji Bathyani nalazimo na već spomenutoj karti varaždinske jezgre iz 1767, a godine 1700. održava se suđenje »in domo murata prudenti et circumspecti Georgi Kalandar iudicis realis ciuitatis varasdiensis«, no gdje je bila ta kuća, o tom se u zapisniku ne govori.⁵⁰

Oba pročitana gradska protokola navađaju još veliki broj kuća unutar zidina u 17. stoljeću, one mijenjaju vlasnike — većinom obrtnike — no na kojem su one mjestu bile, nije moguće zaključiti. Tu i tamo se tek spominje da je poneka bila uz glavnu ulicu, što dokazuje da je raster puteva u gradu bio već prilično gust.

Mnogi građani imadu kuće pa i »štacune« izvan zidina uz gornja gradska vrata. Kuće tu nisu razbacane, nego sagrađene jedna uz drugu čini se uz javnu cestu koja je prolazila oko zidina. U tom se sjevernom dijelu uz tu prometnicu spominje godine 1700. »domus domini Petri Keglevich« koja je bila »penes fossam in suburbio ciuitatis varosdiensis⁵¹ u predijelu kraj sv. Florijana. To je do danas na tom mjestu sačuvana palača Keglević koja je sigurno doživjela i neke izmjene kroz minulo vrijeme, ali je u svojoj srži nastala još u 17. stoljeću. Mnoge se kuće spominju »iuxta viam publicam in platea Cziglenicze« koja je morala biti s onu stranu ambulante ceste prema sjeveru također negdje u predijelu iza sv. Florijana. Na Dravici su u sjevernim predgrađima građani imali svoje mlinove, a i mnoge kuće jer Dravica — jedan dravski rukav — u svom toku dotiče i Dravički i Brodovski konec. Tu je negdje bio lokalitet nazvan »in loco di su galge«. Mnoge se kuće i alodiji prodaju »in platea Czargovecz« — danas područje oko Prešernove ulice. Cijene se kreću između 50 i 250 ugarskih forinti. Godine 1635. spominje se crkva — vjerojatno kapela sv. Trojstva na kraju Miličke ulice koja je odavna na tom mjestu, no danas o njoj ništa nije poznato.

Početkom 17. stoljeća imao je svoju kuriju izvan zidina i zapovjednik granice general Herberstain, no gdje je ona bila, nije moguće utvrditi. Njegov nasljednik general Trautmansdorf kupuje za 110 forinti 1623. zemlju kojoj je na istok gradsko grabište. Već dvije godine kasnije kupio je Trautmansdorf sjeverno od svog posjeda vrt i alodij Matije Rokočića za 180 imperijalnih talira (ovi taliri vrijede koliko i ugarski forinti, dakle 1 talir 100 denara). Sjeverno i zapadno od tog alodija su javne ulice.⁵² Možda je to negdje na liniji današnje Vrazove ulice. Isti je Trautmansdorf kupio i vinograd s prešom i kućom na Pečečkom vrhu od Ivana Rukela za 150 zlatnih dukata.

Ovime bismo iscrpili podatke koje nam za historijsko-urbanističku situaciju Varaždina pružaju dva citirana zapisnika, planovi i vedute dosada poznati za 17. stoljeće ne isključujući mogućnost da se u budućnosti pronađe materijal koji bi mogao unijeti još više svjetla u ovaj problem.

48. Op. c. f. 320.

49. Adolf Wissert: Bilješke o nekim varaždinskim kućama. Spomenica muzeja. 1935. str.34.

50. HAV. Zapisnik kr. sl. grada Varaždina iz kraja 17. stoljeća f. 671.

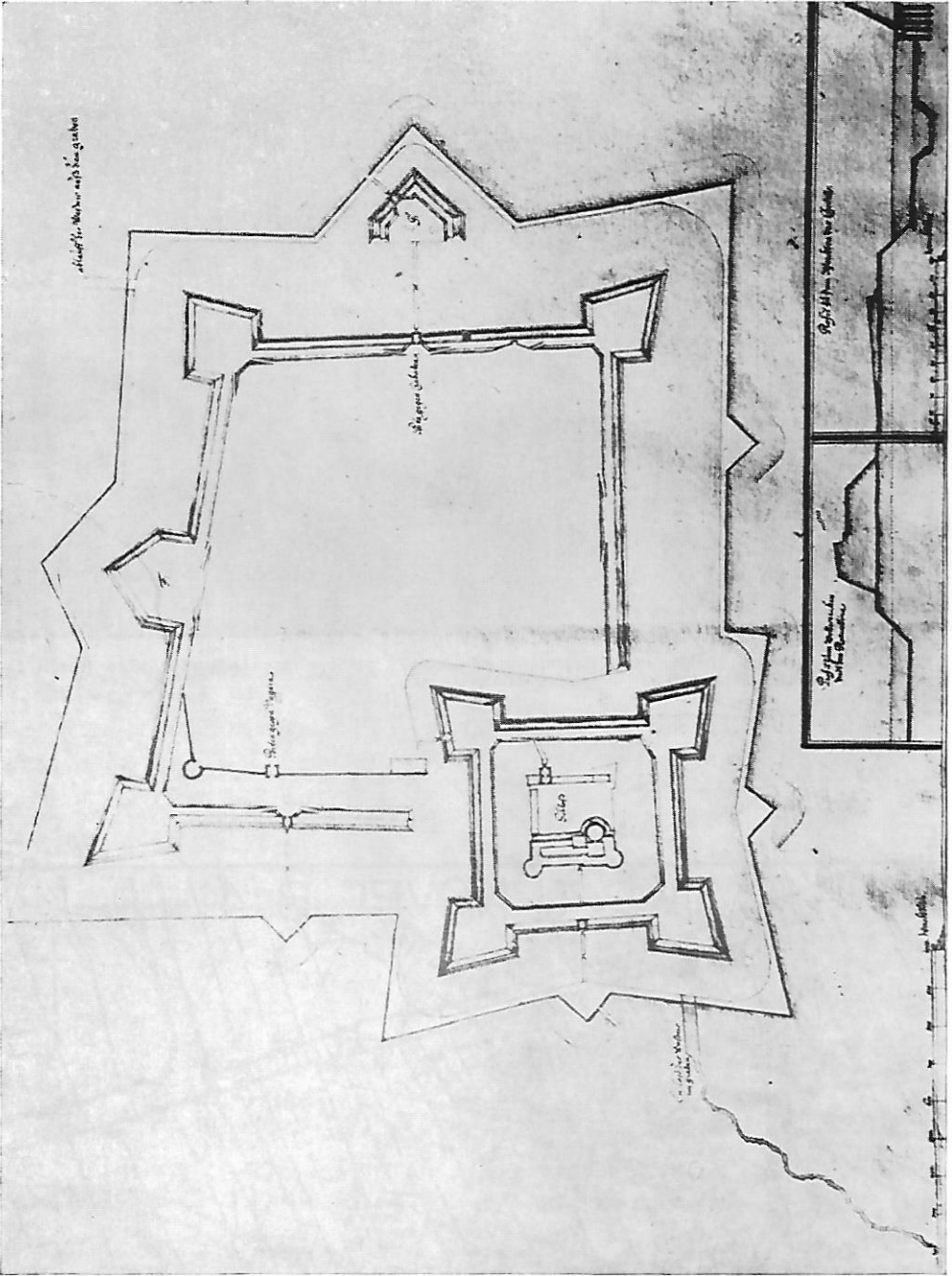
51. Op. c. f. 675.

52. HAV. Zapisnik kr. sl. grada Varaždina 1606. i dalje f. 699, 769.

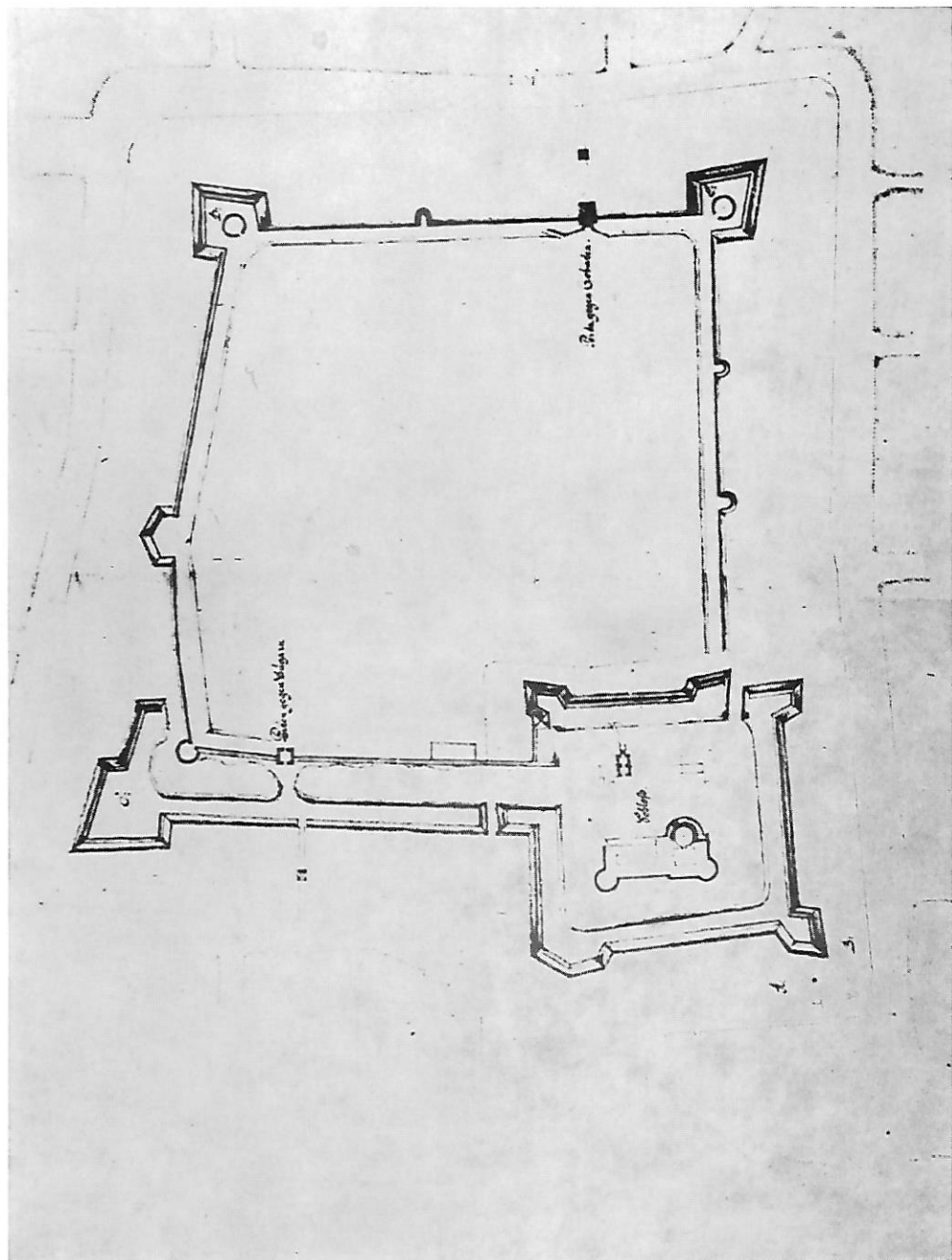
BEITRAG ZUR ERFORSCHUNG DER HISTORISCH-URBANISTISCHEN DOKUMENTATION ÜBER VARAZDIN IM 17. JAHRHUNDERT

Unter Hervorhebung der Notwendigkeit, die an den Bauobjekten Varaždins bis heute erhaltenen architektonischen Elemente der verflossenen Jahrhunderte zu kennen und die historisch-urbanistische Situation anderer unter ähnlichen Verhältnissen entstandener mitteleuropäischer Städte zu studieren, setzt der Autor den Schwerpunkt auf das dritte wichtige Element zur Lösung dieses Problems, auf die Kenntnis der archivalischen Angaben über Häuser und Gassen. Mit der Bearbeitung des 17. Jahrhunderts setzt er seine im „Peristil“ No. 6—7 gedruckte Arbeit fort, in der die bisher bekannten Dokumente über dieses Thema von der Entstehung der Stadt bis zum 16. Jahrhundert bearbeitet sind.

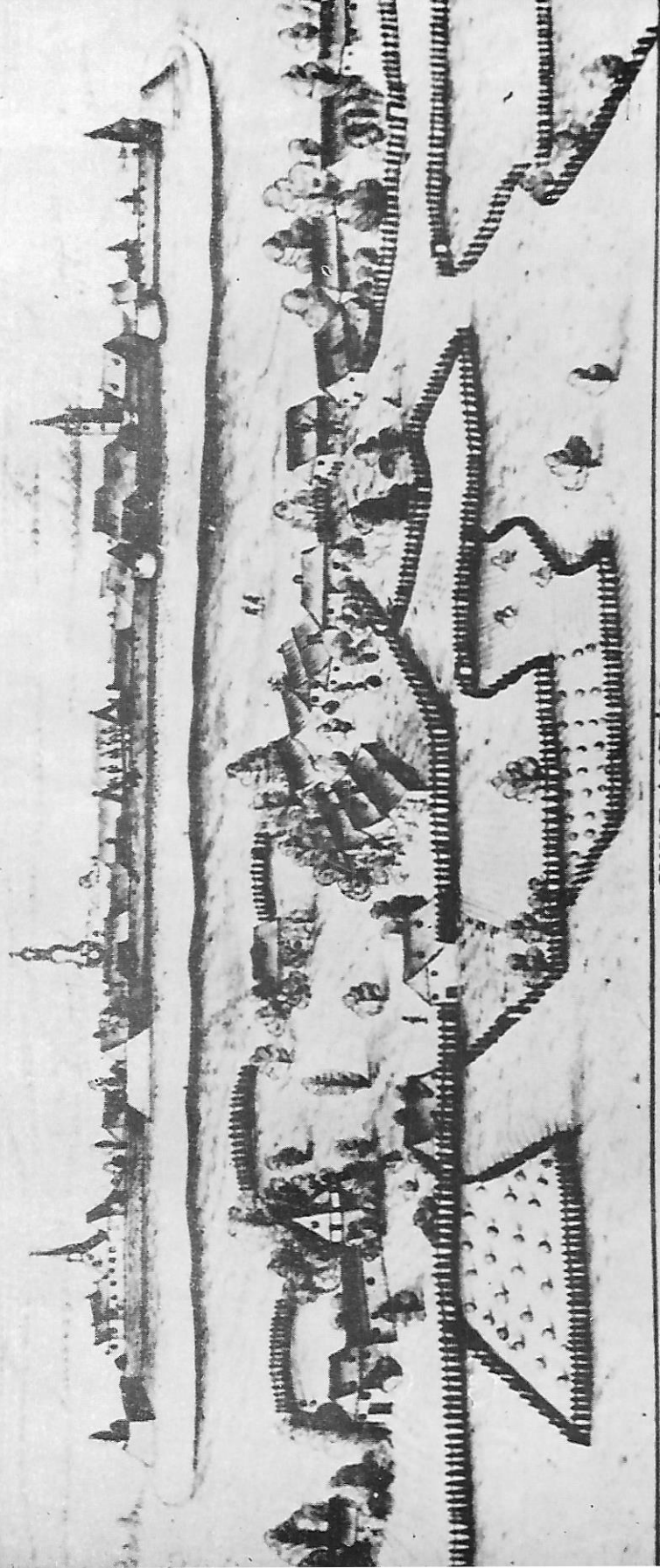
Nach der Feststellung, dass die Befestigungen vom 16. in das 17. Jahrhundert keine wesentlichen Änderungen erfahren haben, wird die Stadt Varaždin an Hand von Grundrissen und Berichten des kaiserlichen Ingenieur Martin Steir (1660—1664) und der Roterschen Vedute aus 1621 bearbeitet sowie aufgrund von Angaben über die Lage und Eigentümer der Häuser in der inneren Stadt und in einigen Teilen der Vorstadt, gestützt auf städtische Protokolle aus dem 17. Jahrhundert.

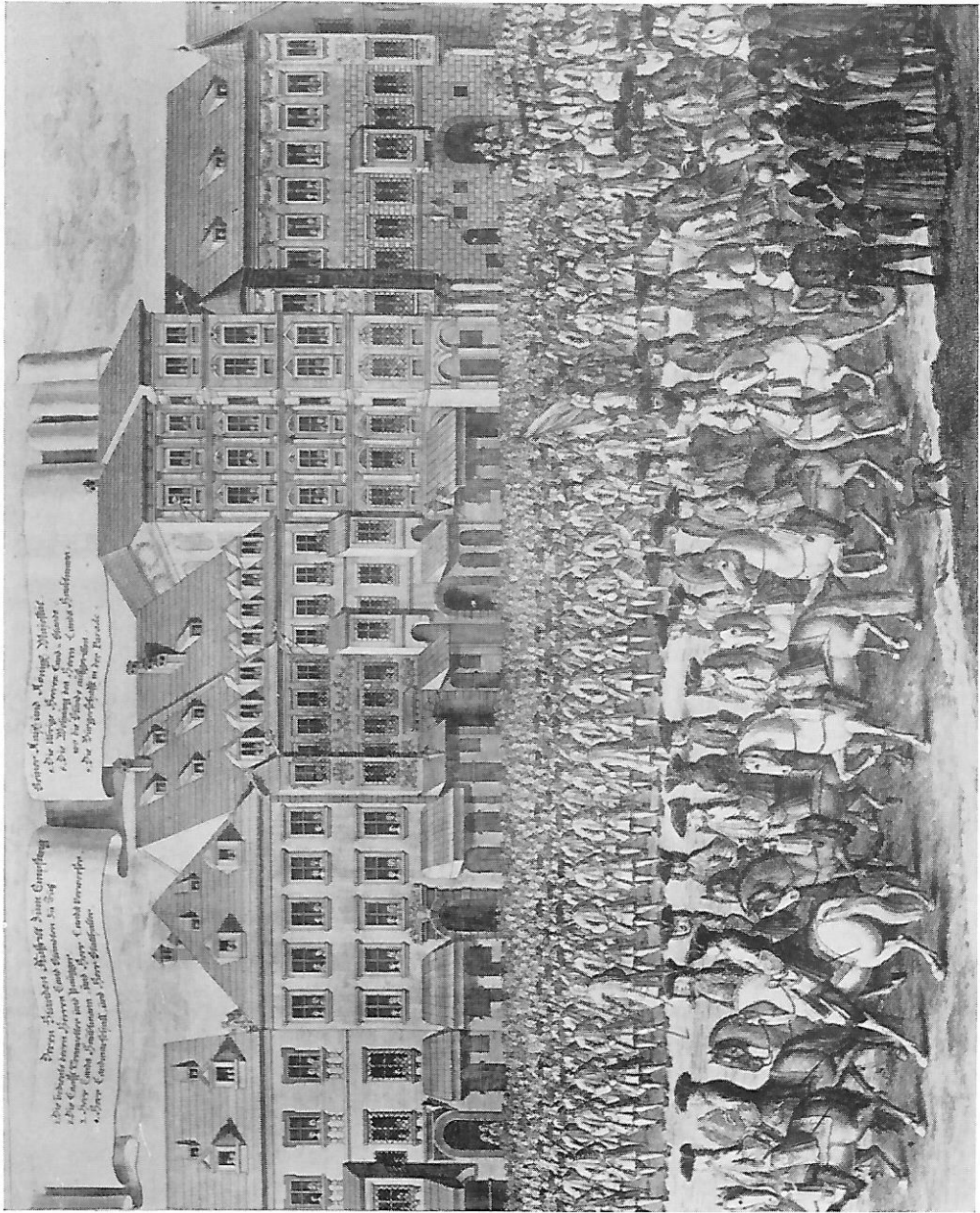
10. Sijter: Floert Vazeldina

11. Տեղ: Թլոերտ Վարաճինա

WARASDIN.

13. Graz u osannaestom stoljeću (J. H. Störcklin: Erbluidigung der Johann Jakob Edlen von Deyerlsberg)

**G O D I Š N J A K
G R A D S K O G
M U Z E J A**

broj 4

V A R A Ž D I N 1 9 7 0

GRADSKI MUZEJ VARAŽDIN
ARHEOLOŠKI ODJEL

44224

Redakcijski odbor: Kurtalj Ivan, Ilijanić Mira, Tomičić Jasna

Odgovorni urednik: Runjak Josip

U povodu 45. god. Gradskog muzeja Varaždin

Prijevodi: prof. dr. Uroić Marija (njemački)
prof. Pletenac Vladimir (engleski)
Rihtarić Mirena (ruski)
Ilijanić prof. Mira (hrvatski)

Lektura: Paska prof. Bosiljka

Za sadržaj članaka odgovorni su autori.